

УДК 330.341

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-1-132-135

МЕЙШ А. В., МАТВІЙЧУК О. В.
Хмельницький національний університет**МОДЕЛІ ТА ТИПИ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК**

У статті проведено аналіз класифікаційних ознак національних економік, детальне розмежування кожного з видів, їх тлумачення.

Ключові слова: національна економіка, модель, структуризація національної економіки.

MEISH A., MATVIYCHUK O.
Khmelnitsky National University**MODELS TYPES AND OF NATIONAL ECONOMIES**

The article deals with the types and models of national economies. The national economy as an independent science is relatively young, but its prerequisites have been forming for centuries. It means a gradual accumulation of general ideas and concepts on the basis of functioning and development of the country's economy; taking into account during scientific research not only the general laws and laws of economic development but also the national specifics of the country's economy. The most significant specific features of national economies are the resource support of production processes (the presence of factors of production) and the economic potential of the country. There are few countries that fully equipped with production factors. But there are countries where one of the factors is the leading one, enabling their economies to focus on the effective use of this resource. Based on the specifics of countries and their climatic, geographical, historical, geopolitical, socio-cultural and other factors, different models of the national economy emerge nowadays (American liberal model, the German model of a social market economy, Swedish social model, Japanese model of regulated capitalism). Therefore, the formation of a market economy in Ukraine considers its unique features and national specificity.

Keywords: national economy, models, structuring of national economy.

Постановка проблеми. Будь-яка національна економіка на усіх стадіях свого розвитку має деякі загальні закономірності та певні особливості. Врахування історичних тенденцій формування моделей національних економічних систем є основою успішності економічних і політичних перетворень, які здійснюються в країні. Розуміння логіки розвитку різних моделей національних економічних систем важливе в ході розробки економічної політики, проведення інституціональних перетворень, складання різноманітних прогнозів їх майбутнього розвитку. Тому кожна країна повинна чітко розуміти особливості моделі своєї національної економіки. Виявленню особливостей, притаманних кожній з моделей, допомагає класифікація різних типів розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дане питання – класифікація національних економік – не є новітнім з погляду розгляду, оскільки в його дослідженні, тлумаченні та безпосередньому трактуванні брало участь чимало світових та вітчизняних вчених. Дана тематика широко висвітлюється у фундаментальних працях таких вчених: М.К. Бункіної, О.П. Градова, О.Г. Гранберга, Т.В. Голикової, Л.С. Гринів, М. Енрайта, В.Г. Золотогорова, П.В. Круша, А.Ф. Мельник, С.В. Мочерного, М. Портера, П.В. Савченка, В.М. Тарасевича, С.І. Юрія та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної роботи є систематизація поглядів провідних учених різних напрямів щодо класифікації та тлумачення національних економік.

Викладення основного матеріалу дослідження. Національна економіка є певною економічною системою країни в конкретних історичних умовах. На її формування впливають, зокрема, загальні закономірності розвитку економіки, що відображають об'єктивні основи формування продуктивних сил, неекономічні особливості країни і умови, в яких вона розвивається.

Так, національні економіки, що розвиваються на однаковому технологічному базисі, як правило, мають близькі економічні системи, можуть різнитися певними національними економічними рисами з огляду на неекономічні чинники. До них, зокрема, належать:

- природні особливості, тобто розташування, ресурсні можливості, запаси корисних копалин, розміри та кліматичні особливості території тощо;
- особливості історичного розвитку, коли в кожний конкретний період національна економіка сприймає впливи і тенденції історичного розвитку країни, а також новітніх історичних подій;
- цивілізаційні чинники, що характеризують культурні, релігійні, етнічні традиції та цінності країни, передаються від покоління до покоління та стимулюють або обмежують перетворення, надають їм своєрідної національної специфіки;
- вихідний рівень становлення і розвитку національної економіки (відтворення на власній або новій основі), в тому числі стан та рівень продуктивних сил, економічний потенціал країни, зрілість передумов формування нової економічної системи;
- особливості політичної організації суспільства, які впливають на вибір курсу економічної політики держави.

Неекономічні чинники мають різну природу і динаміку. Так, найбільш сталими є цивілізаційні чинники, основи культури, що обмежують свободу вибору економічної системи та інститутів суспільства, включаючи форму державного правління. Під впливом неекономічних чинників елементи економічного устрою, інститути та організації суспільства специфічно упорядковуються, набувають національних форм.

Економічні системи класифікуються за різними критеріями:

- за стадією розвитку ринкових відносин виділяють моделі економіки «традиційного» типу; капіталізму (вільного, монополістичного, державно-монополістичного, змішаної економіки); які централізовано плануються та управляються;

- за соціально-економічним та техніко-технологічним рівнем розвитку виділяють національні економіки розвинуті, ті, що розвиваються, та перехідні;

- за домінуванням певних технологічних укладів виділяють доіндустріальні, індустріальні та постіндустріальні економіки;

- за структурою господарства розрізняють аграрно-індустріальні, індустріально-аграрні та постіндустріально-індустріально-аграрні економіки;

- за ресурсною ознакою виділяють трудо-, капітало- та наукоємні економіки;

- за ступенем інтеграції в світову господарську систему виділяють національні економіки закритого та відкритого типів;

- за регіональною та континентальною ознаками національні економіки об'єднуються з урахуванням розташування країн на конкретній території.

В економічній літературі наводяться різні класифікаційні ознаки сучасних національних економік (національних економічних систем). Критеріями таких класифікацій є панівна форма власності та способи координації економічної діяльності; характер розвитку економічних процесів; технологічний спосіб виробництва; з погляду власності та способів координації економічної діяльності виокремлюють три моделі національних економік: ринкову (яка ґрунтується на приватній власності та ціновому механізмі розв'язання основних проблем економічної організації); командно-адміністративну, або командну (ґрунтується на державній власності на ресурси і виготовленні блага, передбачає безпосередній вплив державних органів і координування поведінки суб'єктів економіки щодо питань виробництва, розподілу та споживання продукції); змішану (в якій економічні процеси регулюються як ринковими механізмами, так і державою, без переважання одного з них).

За характером розвитку сучасні національні економіки, за методологією ООН, класифікують наступним чином:

- розвинуті економіки (ринкові економіки високо розвинутих країн, до складу яких належать відносно вільна ринкова система США, соціальна ринкова економіка країн Західної Європи, ринкова економіка типу "держава добробуту" (Швеція) і державно керований ринок Японії та інших країн Східної Азії);

- перехідні економіки (передусім економіки постсоціалістичних країн, які здійснювали перехід від командно-адміністративної економіки до ринкової; хоча деякі країни цього типу вже отримали статус "країн з ринковою економікою", наприклад Литва, Латвія, Україна, рівень їх розвитку залишається далеким від рівня розвитку високорозвинутих країн світу);

- економіки, що розвиваються (входять держави з ринковою економікою і низьким рівнем економічного розвитку). Модель їхнього національного господарства базується на неістотній ролі ринкових механізмів і приватного підприємництва, а домінуюче значення для розвитку мають натуральне або напівнатуральне господарство, переважання аграрного й індустріального секторів у галузевій структурі економіки, високий ступінь державного втручання в економіку і низький рівень соціального захисту. Для цілей економічного аналізу ООН поділяє ці країни так: країни – суто кредитори (Бруней, Кувейт, ОАЕ, Саудівська Аравія); країни – суто боржники (всі інші країни, що розвиваються); країни-експортери енергоресурсів (Алжир, Венесуела, В'єтнам, Індонезія, Конго, Кувейт); країни-імпортери енергоресурсів; всі інші країни, що розвиваються [6].

За критерієм відкритості національні економіки поділяють на відкриті, відносно відкриті та закриті.

Під відкритою економікою розуміють господарство, напрям розвитку якого визначається тенденціями, що діють у світовому господарстві, а зовнішньоторговельний оборот досягає такого рівня, коли він починає стимулювати загальне економічне зростання. За рекомендаціями Світового банку, до відкритих економік належать країни, частка експорту яких у ВВП становить більше 35 %; умовно відкритими вважаються економіки з часткою експорту від 10 до 35 % ВВП; закритими є економіки з експортом менше 10 % ВВП [8].

За рівнем конкурентоспроможності виокремлюють конкурентоспроможні та неконкурентоспроможні національні економіки. Для вимірювання рівня конкурентоспроможності національних економік розраховують глобальний рейтинг конкурентоспроможності (ГРК), який є узагальнюючим показником конкурентоспроможності країни, якнайповніше відображає її продуктивність і оцінює три потенційні стани національної економіки: конкурентні переваги, потенційні загрози, критичні відставання. Глобальний індекс конкурентоспроможності складається з 12 субіндексів: державні установи;

інфраструктура; макроекономічна стабільність; охорона здоров'я; початкова освіта; вища освіта і навчання; ринок товарів; ринок праці; фінансовий ринок; рівень розвитку і використання технологій; обсяг внутрішнього ринку; розвиток бізнесу та інновацій. Україна посіла у 2018 році 83-є місце у Глобальному рейтингу конкурентоспроможності країн, складеному фахівцями Всесвітнього економічного форуму (WEF). Всього в рейтингу цього року аналізується ситуація в 140 країнах чи територіях. В Україні, згідно з рейтингом, 77-е місце – за рівнем адаптації технологій, 110-е місце – за рівнем розвитку державних інститутів, 131-е місце – за рівнем макроекономічної стабільності, 94-е місце – за станом охорони здоров'я, 58-е – за рівнем інноваційних можливостей, 46-е – за рівнем освіти, 66-е – ринком праці [6].

За рівнем економічної свободи національні економіки поділяють на економічно вільні та економічно невільні. Згідно зі зведеним індексом економічної свободи (за даними американської неурядової організації "The Heritage Foundation") економіка України у 2017 р. посіла 166-е місце зі 179 країн [8]. Цей індекс розраховують на основі даних про витрати уряду; частки державного і приватного секторів в економіці; дотримання принципів правової держави, захисту прав власності; монетарну політику; рівень інфляції, свободу торгівлі, підприємництва; регуляторну політику держави; доступ до кредитів; стан ринку праці, підприємництва, рівень податкового тиску, розміри тіньового сектору економіки.

За пріоритетами соціально-економічного розвитку визначають такі типи національних економік: сталого розвитку (адаптивно-раціонального) і несталого (екстенсивно-деструктивного).

Моделі розвитку національної економіки вирізняються за напрямками розвитку і будуються з урахуванням особливостей соціально-економічних умов країни, стану економіки; трансформаційних процесів; державного регулювання економіки; стратегій соціально-економічного розвитку; конкурентних переваг країни, її традицій.

Найбільш відомими у світовій системі є такі ринкові моделі національних економік: ліберальна (американська ринкова модель); регульована ринкова економіка (західноєвропейська модель); соціально орієнтована ринкова модель (Швеція); японська модель; олігархічна модель (коли інтереси держави підпорядковуються інтересам панівних олігархічних груп, кланів); моделі нових індустріальних країн (моделі економік Тайваню, Південної Кореї, Гонконгу, де велика роль належить транснаціональним корпораціям, які включили економіки цих країн у міжнародний поділ праці); модель наздоганяючих ринкових економік (використовують країни, які намагаються протягом короткого часу трансформувати національні економіки до умов розвинутих країн). Наздоганяючі моделі національної економіки передбачають використання механізмів розвитку, спрямованих на прорив у забезпеченні конкурентоспроможності національних товарів, у технологіях, корекцію ринкової кон'юнктури, структурну перебудову та модернізацію виробництва. У післявоєнний період цю модель використала Японія, сьогодні – Китай. Невдалі варіанти використання цієї моделі є в країнах колишнього СРСР. Загалом ця модель характеризується переважним залученням передових технологій, прямих іноземних інвестицій, вкладенням коштів у людський капітал і науку, розвиток переробних галузей.

Глобалізаційні процеси ставлять перед урядами країн проблему пошуку нових форм і методів адаптації національного економічного середовища до сучасних вимог здійснення міжнародних економічних відносин та зумовлюють необхідність побудови нових моделей національної економіки, які відповідають їх потенціалу, забезпечуючи стійке економічне зростання та конкурентоспроможність на світовому ринку. За рівнем відкритості національних економік світовому ринку національні економічні системи можуть бути відкритими й закритими.

За способами регулювання господарчої діяльності розрізняють країни з ринковою і неринковою економікою.

У той же час ринкові економіки розрізняються за моделями, які вони використовують. Та чи інша модель залежить від соціально-економічних і історичних умов розвитку країни, способів державного регулювання економіки, її конкурентних переваг, традицій та інституціональної структури країни. Найбільш відомими є наступні моделі ринкової економіки:

- Ліберальна (американська) модель. Ця модель побудована на домінуванні різних форм приватної власності і їх взаємодії, на системі усіякого заохочення підприємницької діяльності, на досягненні приватного успіху "людини економічної". Ліберальна модель орієнтована на сильного виробника, який не потребує державного втручання у свою діяльність. Завдання держави – створити ефективні правила економічної "гри", сприяти розвитку інноваційної діяльності й проводити дієву грошово-кредитну політику. Прикладом ліберальної моделі національної економіки є економіка США як величезна відкрита економіка зі значною ємкістю національного ринку і висококонкурентними виробниками. У післявоєнні роки жодна країна світу не вкладала стільки коштів у розвиток освіти, наукові дослідження та технологічні розробки, як США. На сьогодні 75% національного багатства США приходить на людський капітал. Результатом стало безумовне лідерство цієї країни на ринку науково-технологічних досліджень і лідерство у фінансових світогосподарських процесах [6].

- Регульована ринкова економіка (західноєвропейська модель). Загальною рисою всіх західноєвропейських економік є сполучення ринкового лібералізму і досить жорсткого державного регулювання економіки. Таке сполучення характерне і для французького дирижизму, і для німецької

соціальної ринкової економіки і для англійського "тетчеризму". Держава в європейській моделі національної економіки активно керує стратегічним розвитком, впливає на ціни, мито, технічні норми, проводить антимонопольну політику. Саме європейська модель продемонструвала світу можливості й переваги міжнародної інтеграції у процесі становлення Європейського Співтовариства.

- Соціально-орієнтована ринкова економіка як різновид моделі регульованої ринкової економіки (модель економіки Німеччини). Ця модель побудована на соціальному захисті населення, запобіганні соціального напруження, активному перерозподілі доходів, виконанні значних соціальних програм. У результаті змінюється соціальна структура населення, збільшується частка середнього класу, який стає основним платником податків і фінансовою опорою держави.

- Японська модель національної економіки базується на досить сильній структурній політиці держави і активному використанні національних традицій в менеджменті. Для японської моделі економіки характерне значне втручання держави в економічну діяльність, що в найбільшій мірі відповідає японському менталітету. Дух сім'ї, об'єднання навколо "великої справи", концентрація на вирішенні актуальної проблеми – все це джерела, що дозволили досягти кардинальних змін в розвитку національної економіки Японії.

- Олігархічна модель, що полягає в ситуації підкорення інтересів держави вигодам фінансово-олігархічних груп, які панують в країні (моделі національних економік країн Латинської Америки).

- Доганяюча модель ринкової економіки, яку використовують країни, що ставлять собі на меті за короткий термін просунути вперед до рівня постіндустріальної економіки на основі швидкого впровадження нових технологій, розвитку національної науки і національних кадрів. Прикладами такої моделі є розвиток післявоєнної Японії, Південної Кореї і на сьогодні – Китаю, Індії, Гонконгу, В'єтнаму, Тайваню і Таїланду. В основі такої моделі лежить активне використання іноземного капіталу й новітніх технологій.

Таким чином, виходячи зі специфіки країн, притаманних їм природно-кліматичних, географічних, історичних, геополітичних, соціокультурних та інших факторів, виникають різні моделі національної економіки (американська ліберальна модель, німецька модель соціального ринкового господарства, шведська соціальна модель, японська модель регульованого капіталізму та інші). Тому становлення ринкової економіки в Україні відбувається з урахуванням її унікальних особливостей і національної специфіки.

Література

1. Антикризисное управління національною економікою : монографія / [І. Малий, І. Радіонова, Л. Ємельяненко та ін.] ; за заг. ред. І. Малога. – К. : КНЕУ, 2017. – 369 с.
2. Глинянська О.В. Економічна свобода: сутність та положення в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/v/ekonomicheskaya-svoboda-suschnosti-sostoyanie-v-ukraine-1>
3. Гринів Л.С. Національна економіка : навч. посібник / Л.С. Гринів, М.В. Кічурчак. – Львів : «Магнолія 2006», 2008. – 464 с.
4. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. Т. 1 / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій ; за ред. С.В. Мочерного. – Львів : Світ, 2005. – 616 с.
5. Національна економіка : навч. посібник / О.Є. Кузьмін, У.І. Когут, І.С. Протик, Г.Л. Вербицька. – 2-е вид., перероблене і доповнене. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 308 с.
6. Рейтинг стран 2018. Група Всемирного Банка. Doing business. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://russian.doingbusiness.org/rankings>
7. Старостенко Г.Г. Національна економіка : навч. посібник / Г.Г. Старостенко, С.В. Онишко, Т.В. Поснова. – К. : Ліра-К, 2011. – 432 с.
8. Україна в міжнародних рейтингах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.sfii.gov.ua/україна-в-міжнародних-рейтингах>.

References

1. Anti-crisis Management of the National Economy : monograph / [I. Malyi, I. Radionova, L. Yemelienko, etc.]. – K. : KNEU, 2017. – 369 p.
2. Glynianska O. V. Economic Freedom: Essence and Situation in Ukraine. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/ekonomicheskaya-svoboda-suschnosti-sostoyanie-v-ukraine-1>
3. Gryniv L. S. National Economy / L. S. Hryniv, M. V. Kichurchak. – Lviv : "Magnolia 2006", 2008. – 464 p.
4. Economic Encyclopedic Dictionary : in 2 vols. / S. V. Mocherniy, Ya. S. Larina, A. A. Ustenko, S. I. Yuri. – Lviv : Mir, 2005. – 616 p.
5. National Economy : tutorial / O. Ye. Kuzmin, U. I. Kohut, I. S. Protsyk, H. L. Verbytska. – 2nd ed., revised and augmented. – Lviv : Lviv Polytechnic Publishing house, 2011. – 308 p.
6. The Ranking of Countries in 2018. World bank group. Doing business. URL: <http://russian.doingbusiness.org/rankings>
7. Starostenko H. H. National Economy: tutorial / H. H. Starostenko, S. V. Onyshko, T. V. Posnova. – K. : Lira-K, 2011. – 432 p.
8. Ukraine in the International Rankings. URL : <https://www.sfii.gov.ua/україна-в-міжнародних-рейтингах>.

Рецензія/Peer review : 27.07.2019

Надрукована/Printed : 05.09.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Войнаренко М. П.